

György Lukács (1885 - 1971)

1885'te Budapeşte'de doğdu. Marksizme önemli katkıları olan düşünür, felsefeci, edebiyat ve estetik teorisyenidir. Budapeşte Üniversitesi'nde felsefe ve hukuk okudu. Yayın yönetmenliği, üniversite profesörlüğü, kültür bakanlığı gibi çeşitli görevlerde bulundu. Marksist sınıf kuramı temelinde özellikle sınıf bilinci kavramı üzerine yaptığı çalışmalar ile ideoloji teorisi alanında çok sayıda eser verdi. Edebiyat, estetik ve tiyatro kuramlarına ve eleştirilerine dair çalışmalar yaparak bu alanda pek çok önemli esere imza attı, sınıf mücadelesi ve sanat arasındaki ilişkiyi takip etti. Özne, şeyleşme, yabancılaşma, sınıf bilinci gibi kavramlar üzerine eğilerek eserlerinde bütünlüklü bir Marksist bakış açısı sundu.

Türkçede yayımlanmış kitaplarından bazıları: *Estetik I-II-III* (Payel Yayınları, 1978, 1981, 1988, çev. Ahmet Cemal), *Avrupa Gerçekçiliği* (Payel Yayınları, 1987, çev. Mehmet H. Doğan), *Aklın Yıkımı 1-2*, (Payel Yayınları, 2006, çev. Ayşe Tekşen Kapkın), *Tarihsel Roman* (Epos Yayınları, 2010, çev. İsmail Doğan), *Goethe ve Çağı* (Sel Yayıncılık, 2011, çev. Ferit Burak Aydar), *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı* (Sözcükler, 2013, çev. Cevat Çapan), *Tarih ve Sınıf Bilinci* (Belge Yayınları, 2014, çev. Yılmaz Öner), *Lenin'in Düşüncesi: Devrimin Güncelliği* (Belge Yayınları, 2017, çev. Ragıp Zarakolu), *Toplumsal Varlığın Ontolojisi: Hegel-Marx-Emek* (NotaBene Yayınları, 2018, çev. Doğan Barış Kılınç), *Roman Kuramı* (Metis Yayınları, 2019, çev. Cem Soydemir).

Orijinal adı:

Existentialisme ou Marxisme

Macarcadan Fransızcaya Çeviren: E. Kelemen

Les Éditions Nagel, Paris, 1961

MARKSİZM Mİ VAROLUŞÇULUK MU?

György Lukács

Fransızcadan Çeviren:

Mehmet Sert

Yordam Kitap: 385 • **Marksizm mi Varoluşçuluk mu?** • György Lukács
ISBN 978-605-172-416-4 • *Çeviri:* Mehmet Sert
Düzeltilme: Cemre Cemri • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • *Birinci Basım:* Şubat 2021
© Yordam Kitap, 2020

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Çağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 44451)
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

MARKSİZM Mİ
VAROLUŞÇULUK MU?

İÇİNDEKİLER

YAZARIN İKİNCİ BASKI İÇİN NOTU	9
FRANSIZ YAYIMCININ NOTU	11
GİRİŞ	15
I BURJUVA FELSEFESİNİN BUNALIMI	23
1 Fetiş Olmuş Düşünce ve Gerçeklik	25
2 Burjuva Düşüncesinin Gelişimi	27
3 Emperyalizmin Felsefesi	33
4 Sözde Nesnellik	37
5 “Üçüncü Yol” ve Mit	42
6 Sezgi ve Akıldışıcılık	45
7 Bunalımın Belirtileri	51
II FENOMENOLOJİDEN VAROLUŞÇULUĞA	57
1 Tavır Alış Olarak Yöntem	58
2 Hiçlik Miti	67
3 Özgürlük Fetishi	78
III VAROLUŞÇU AHLAKIN ÇIKMAZI	89
1 Varoluşçuluğun Tarihsel Durumu	89
2 Niyet Ahlakı ve Sonuç Ahlakı	96
3 Sartre Marx’a Karşı	105
4 Belirsizliğin Ahlakı ve Varoluşçu Ahlakın Belirsizliği	118
5 Varoluşçu Ahlak ve Tarihsel Sorumluluk	144

IV LENİNCİ BİLGİ KURAMI VE MODERN FELSEFENİN SORUNLARI .	183
1 Maddeciliğin İdeolojik Güncelliği ve Modern Felsefenin Sorunları	183
2 Maddecilik ve Diyalektik	193
3 Bilgi Kuramında Kestirimin Diyalektik Anlamı	201
4 Bütünsellik ve Nedensellik	209
5 Bilginin Öznesi ve Pratik Eylem	216

YAZARIN İKİNCİ BASKI İÇİN NOTU

İtiraf etmeliyim ki, editörümün bundan on yıldan uzun bir zaman önce yayımlanmış incelemelerimi yeniden basma niyeti beni biraz endişelendiriyor. Bu küçük çalışmanın felsefi temeli konusunda böyle bir endişem yok. Varoluşçuluğa yönelik temel eleştirimin bugün de arkasındayım. Ancak, bazı tarihî olaylar konusundaki düşüncelerim zamanla değişti. Sözelimi, Hruşçev'in 1956'daki konuşmasından sonra, 1938 yılındaki büyük davaların gereksiz olduğunu artık biliyorum. Kitabımda bu olaylara bağlı olarak öne sürdüğüm tarihî, felsefi ve ahlaki görüşler, soyut bir bakış açısından doğru olsalar da, verilen tarihî örnekler artık geçersizdir. Bu yeni manzaranın birtakım felsefi sonuçlar da getirmesi doğaldır. Ama bunların Marksizmin temelleriyle de, onun varoluşçuluğa karşı çıkışıyla da bir ilgisi bulunmadığı göz önünde tutulursa bunları göz ardı edebiliriz.

Bu arada Sartre'in ve Merleau-Ponty'nin siyasi, dolayısıyla felsefi pozisyonlarını tamamen değiştirmiş olmaları çok daha önemli. Onlarla bugün girişilecek bir polemik, pek çok bakımdan farklı sonuçlara varacaktır.

Bugünlerde estetikle ilgili kitabımla fazlasıyla meşgul olduğumdan, *Marksizm mi Varoluşçuluk mu?* başlıklı çalışmamı yeni baştan ele almam mümkün gözüküyor. Ancak, Sartre'in felsefesinin yeni sorunlarından pek çoğunu, estetikle ilgili kitabımı tamamladıktan sonra yazmayı düşündüğüm etikle ilgili kitabımda ele alabileceğimi umuyorum.

György Lukács

Budapeşte, 11 Nisan 1960

FRANSIZ YAYIMCININ NOTU

György Lukács'ın yapıtı birkaç sayfada değinip geçilemeyecek kadar önemli. Onun düşüncesinin gelişim çizgisini ve araştırmalarının sonuçlarını ortaya koyabilmek için uzun bir inceleme gerekirdi. Biz burada yalnızca onu kişisel yönden tanıtmaya çalışacağız, çünkü *Marksizm mi Varoluşçuluk mu?*, Lukács'ın Fransızcaya çevrilmiş ilk kitabı.

Lukács 1885'te Budapeşte'de doğdu. Öğrenimini bu kentte ve çeşitli yabancı üniversitelerde sürdürdü. Daha öğrencilik yıllarında, birkaç arkadaşıyla birlikte ilk Macar serbest tiyatrosunu kurdu: İbsen, Strindberg gibi yazarların oyunları burada sahnelenecekti. Bu tiyatro deneyimi sayesinde, 1908'de iki ciltlik ilk kitabını, *Modern Dramın Gelişimi*'ni çıkardı.

Üç yıl sonra, denemelerden oluşan *Ruh ve Biçimler*'i yayımladı. Kitap, *Siyasetdışı Bir Adamın Gözlemleri* adlı yapıtında ondan övgüyle söz eden Thomas Mann'ın; Fransa'da ise Charles Andler ve Félix Berteaux'nun ilgisini çekecekti. Berteaux 1913'te *NRF* dergisinde çıkan yazısında şöyle diyordu: "Bu denemeler alışageldiğimiz eleştirinin çok ötesine geçen derinlemesine ve ayrıntılı felsefi değerlendirmelerle dolu. Ele aldığı yapıtı yeniden yaşatan ve oradan çok dikkate değer düşünceler çekip çıkararak bir metafizikçiyle karşı karşıyayız."

Lukács 1916'da estetik ile sosyolojiyi birleştiren *Roman Kuramı* adlı incelemeyi yayımladı.

1918'de Macar Devrimi başladığında Lukács Budapeşte'deydi ve Milli Eğitim Bakanı oldu. Devrimci hükümetin düşmesinden sonra yurtdışına çıktı ve 1929'a kadar Viyana'da yaşadı. *Tarih ve Sınıf Bilinci, Lenin, Moses Hess ve İdealist Diyalektik* adlı yapıtlarını bu dönemde yayımladı.

1929'da Moskova'ya gitti ve Marx-Engels Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. 1931'de Rusya'dan ayrıldıysa da 1933'te geri dönerek Bilimler Akademisi'nin Felsefe Enstitüsü'ne geçti. Bu dönemde çeşitli dergilerde pek çok inceleme yayımladı ve ancak savaştan sonra yayımlanabilen birçok kitap kaleme aldı.

Lukács 1945'te Macaristan'a döndü ve halen Budapeşte Üniversitesi'nin Estetik ve Uygarlık Tarihi Kürsüsü'nde çalışmakta. Son iki yılda yayımladığı incelemeler: *Balzac, Stendhal, Zola; Tarihsel Roman; Büyük Rus İdealistleri; Edebiyat ve Demokrasi; Nietzsche ve Faşizm; Alman Edebiyatı Tarihi; Goethe ve Çağı. Hegel ve Kapitalist Toplum Sorunu* adlı yapıtı ise yayımlanmak üzere.

Lukács'ın 1946'da Uluslararası Cenevre Buluşmaları çerçevesinde söyledikleri büyük ilgi uyandırdı. Bu konuşmasından ve Karl Jaspers ve Merleau-Ponty ile yaptığı tartışmadan uzun bölümler *La Nef* dergisinde yayımlandı.

Marksizm mi Varoluşçuluk mu? adlı çalışmayı kaleme alma fikri İsviçre'de doğdu. Lukács, varoluşçulukla ilgili denemelerinden birini esas alarak daha ayrıntılı bir incelemeye girişti. Marksizmin en gözde kuramcılarından birinin bu yeni felsefi akıma cephe alması yerinde bir çikişti.

Bu kitabın György Lukács'ın Fransızcaya çevrilen ilk kitabı olması da ayrıca önemli. Lukács bu yapıtında diyalektik maddeciliğin bilgi kuramının sorunlarıyla ilgili olarak da yeni pozisyonunu belirlemekte. Lukács aşağı yukarı on beş yıldır, *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nde öne sürdüğü bilgi kuramını geride

bıraktığını söylüyor. Bugüne kadar yayımladığı pek çok çalışmada bu sorunları yeniden ele alma fırsatını bulamamıştı. *Marksizm mi Varoluşçuluk mu?* incelemesinin son bölümünde, Marksist felsefenin temel sorunları üzerine yeni görüşünü nihayet ortaya koyma fırsatını buldu. Lukács'ın bu katkısı modern felsefenin gelişimini izleyenlerin gözünden umuyoruz kaçmayacaktır.

GİRİŞ

Okurlara bugün sunduğumuz inceleme, değindiği sorunları, yöntem düzeyinde de, tarihsel bakımdan da, her açıdan ele alma iddiasında değil.

Diyalektik maddecilik ile varoluşçuluk arasındaki tartışmalar bazen çok dar bazen çok geniş bir çerçevede cereyan etti. Tartışmaya her iki taraftan da pek çok kişinin katılmış bulunması, işin gelip geçici parlamalardan ibaret olduğunu düşündürmemeli; daha çok “ezeli” bir felsefi mücadelenin sürüp gittiğini söyleyebiliriz.

Aslında tartışmanın konusu emperyalist aşamaya özgü ideolojik bir sorundur. Ancak, bütün bu türden sorunlar gibi bu sorun da, köken itibarıyla, Fransız Devrimi’ni izleyen döneme aittir. Daha genel bir ifadeyle, düşüncedeki iki yönelimin çarpışması söz konusudur: Biri Hegel’den Marx’a uzanan yönelim; öbürü, 1804’ten başlayarak, Schelling’i Kierkegaard’a bağlayan yönelim. Marx ile Kierkegaard’ı birbirine paralel saymak çok revaçta bir moda haline gelmiş bulunsa da, felsefi açıdan savunulamaz; ama bunun arkasındaki gerçeği, yani nesnel idealizmin iflasını açıkça ayırt edebiliriz. Buradan bize kalan miras, sol yönelim, yani diyalektik maddecilik ile varoluşçuluk tarafından temsil edilen sağ yönelim arasındaki tartışmada karşımıza çıkıyor. Kierkegaard’ın felsefesinde de Schelling’in son dönem felsefesinde de varoluşçu anlayış ilahi ve mistiktir.

Etkili olacak bir düzeye varamamasının ve bu ilk biçimiyle, tamamen gerici bir çıkmaza girmesinin sebebi de budur.

1848 Devrimi'nin yenilgisinin ardından, burjuvazinin egemenliğine bağlı olarak, iktisadi ve siyasi açıdan "güvenli" uzun bir dönem geldi. Dolayısıyla, felsefi düzlemde de bu dönemin, "utangaç maddecilik" (Engels) ile tekbencilik [solipsizm] arasında gidip gelen bir bilinemezlikle [agnostisizm] yetinmesi olağandı.

Ancak emperyalist aşamanın başlarında bir değişiklik söz konusu oldu. Felsefi idealizmi kurtarma fırsatı işte o dönemde, Mach ile Nietzsche'den varoluşçuluğa uzanan bir "üçüncü yol" olarak ortaya çıktı. Bu yönelim maddecilik karşısında olduğu kadar bilgi kuramı açısından geride bıraktığını öne sürdüğü idealizm karşısında da tarafsız kalmak niyetindeydi. Öte yandan, felsefi revizyonizm, işçi sınıfının ideolojisini burjuva anlayışına doğru çekerek maddeciliğe ve diyalektiğe cephe aldı. Bu "uyarlama" çabası, "güvenli" döneme ait burjuva ideolojisinin eksiksiz ve yalın biçimde kabulünden, iyice gerici ideolojilerin ortaya konmasına kadar uzanıyordu (sözgelimi de Man'ın çizgisi rastlantı eseri ortaya çıkmış değildir). Bu gelişime karşı, tutarlı bir maddecilikten hareket ederek diyalektiği yenileyen Lenin'in tavrından söz edebiliriz. Onun tavrı, yeni tarihsel olguları ve doğa bilimlerinin gelişimiyle ortaya çıkan yeni felsefi sorunları eksiksiz bir biçimde tanımlamaya dayanmaktadır.

Böylece, günümüz düşüncesinin durumunu en iyi açıklayan dikkat çekici gerilimin kaynağına geliyoruz: Nesnel idealizm uğradığı nihai bozgunun sonra artık ancak birtakım gerici mitlerden beslenebilir; öznel idealizm geleceğe dair söyleyecek bir şeyi kalmayınca hızla kötümserliğe sürüklenmekte, eski tip maddecilikse aşılmış bulunmakta. Asıl felsefi mücadele, "en re-

vaçta” (*up to date*) biçimini varoluşçulukta bulan “üçüncü yol” ile diyalektik maddecilik arasında cereyan etmektedir.

İşaret ettiğimiz tarihsel durumdan başlıca üç grup soruna ortaya çıkıyor: Bilgi kuramı alanında ağır basan konu nesnelliğe ulaşmak çabasıyken, ahlak düzeyinde, özgürlüğü ve kişiliği kurtarmak ve nihayet, tarih felsefesi açısından, nihilizme karşı mücadelede yeni perspektifler açmaktır.

Bu üç grup sorunu arasında çok sıkı bir bağ var; felsefi açıdan bunları bir arada çözmek gerekiyor.

Söz konusu üç grup sorununun gelip dayandığı ortak temel, içinde yaşadığımız toplumsal ve tarihsel gerçekliğin artık iyice göze batan eğretiliğidir. Fransız Devrimi’nden önceki felsefe bu sorunun farkında değildi. Ona göre, tarihsel ve toplumsal mücadele akıl (yükselen burjuva toplumu) ile akıldışı (çöken feodal mutlakiyet) arasında cereyan ediyordu. Gerçek tarihsel durum ile onun felsefi tanımlanışı arasındaki çelişkiler ancak bu dönemin sonlarında ve o zaman bile tam bilincine varılamayan felsefi biçimlerde ortaya çıktı. Sözelimi Kant’ta bu durum dogmatizm (doğrulanmamış nesnellik) ile kuşkuculuk (görelilik) arasındaki çatışkı olarak kendini gösteriyordu. Ama Kant sorunun gerçek temelini göremediğinden ancak yarım, sözde çözümler bulabildi. Oysa bu sözde çözümler, özellikle “güvenli” dönemin felsefesinde bütün Avrupa düşüncesini etkisi altına alacaktı. Görelilik ile mutlak arasındaki ilişkinin diyalektik bir sorun olduğu ancak daha sonra doğru bir biçimde belirlenebildi ve çözüme ulaştırılabildi; bunun için de gerçekliğin bütünündeki tarihsel özelliğin ve her şeyden önce de, süregiden kapitalist dönemin eğreti, geçici olduğunun bilincine varmak gerekecekti.

Yukarıda sözünü ettiğimiz üç grup sorununun çözümünü bulmak ancak Hegel tarafından ortaya konan ve Marx tarafın-

dan gerçek temellerine oturtulan bir anlayışla; mutlak ile görelinin iç içe geçtiği ve birbirinden ayıramayacağı anlayışıyla mümkün oldu. Bilgide nesnellik sorunu ancak insan bilincinin öznenen bağımsız bir dış dünyayı yansıttığını savunan diyalektik teori sayesinde çözülebildi. Bilgi teorisinde öznelliğin işlevi sorunu da (teori ve pratik ile gerçekliğin bilinmesinde öznel tarihsel durum birbirinden ayrılmaz bir birlik oluşturduğu içindir ki, bilgi öznesi etkin bir role sahiptir), dış dünyanın nesnellliğini göz ardı etmeksizin öznenin bilgisinin mutlak bir değer taşıdığı gerçeği de, bu diyalektik teoride karşılıklarını buldular. Sorunun somut, diyalektik maddeci bir açıdan ortaya konmasıyla birlikte, tarih içinde öznelliğin işlevi de, insanlığın kendi kendini yaratması ve geliştirmesi anlamında somut insani etkinliğin bir işlevi olarak ortaya çıkar. Aynı şekilde, kişilik sorunu da, genel bir tarihsel sosyolojinin parçası olarak ortaya çıkacaktır. Bu tür bir sosyoloji, kapitalizmin insan kişiliğini, iktisadi yaşamından en farklı ideolojik noktalara kadar uzanan tehlikelerle, yok etme tehditleriyle nasıl karşı karşıya bıraktığını en ince ayrıntısına dek gösterecektir. Sözünü ettiğimiz tarihsel sosyoloji bu betimlemenin yanı sıra, ona sıkı sıkıya bağlı somut çözümler de sunacaktır (kamusal yaşama ilişkin sorunlar, kişiliği boğan ve zedeleyen bireyci bağımsızlık anlayışının eleştirisi vb.). Bu çerçevede insan özgürlüğü, insana aykırı, kadercı ve yaşamdan uzak bir mecburiyetin soyut kutbu olarak değil, zorunlulukla olan diyalektik birliği içinde ortaya çıkacaktır.

Yeni bir perspektif arayışı elbette somut bir sonuca ulaşmalıdır. Leninizm perspektif sorununa somut bir içerik kazandırmayı başardı. Buna göre, artık yalnızca sosyalist perspektiflerle yetinilemez, toplumun ve onu oluşturan bireylerin somut tarihsel gelişiminin de belli somut eylemlerle belirlenmesi gerekir,

öyle ki, sosyalist perspektif hem toplumun bütünü hem de onu oluşturan bireylerin süregiden yaşamı açısından somut bir anlama sahip olabilsin.

Bu inceleme çerçevesinde göstermeye çalışacağımız gibi, sosyalizm ancak diyalektik maddeciliğe dayanarak gerçekleştirilebilir. Bu felsefe ile sosyalizm arasında kaçınılmaz, zorunlu bir bağ var.

Aynı durum karşıt görüşün saflarında da geçerli: Maddeci bilgi kuramına ve maddeci diyalektiğe gösterilen direniş ile burjuva ideolojisinin sosyalizme gösterdiği direniş arasında sıkı bir bağ var. Zamanımıza özgü, yeni olan şey yalnızca sosyalizme gösterilen genel kabul ile sosyalizmin somut ve gerçek perspektifine gösterilen belli bir düşünsel muhalefetin atbaşı gitmesidir. Söz konusu kabul “arttıkça” muhalefet de yükseliyor. O yüzdendir ki, seçmeci ve çelişkili özellikler gösteren bu kabul, felsefi idealizmin güncel biçimlerine de bürünebiliyor.

Varoluşçuluk da işte bu muhalefetin en son ve en gelişmiş biçimi olarak boy göstermekte. Varoluşçuluğun fenomenolojiyi esas alan varlıkbilimi, emperyalist aşamaya özgü “üçüncü yol” felsefesinin günümüzdeki zirvesini ve en ileri biçimini temsil ediyor.

Kişilik ve özgürlük sorununa gelince, toplumsal yapının kişilik üzerinde oluşturduğu tehditlerin kapitalizme özgü bir olgu olarak düşünülmemesi burjuvazi açısından hayati bir öneme sahiptir ve burjuvazinin düşünce yapısına ve anlık tepkilerine uygun düşer. Onun açısından asıl tehlikenin sosyalizm olduğu şüphe götürmez. Burjuvazi içgüdüsel olarak, kendi sömürü kapasitesini kendi kişilik ve özgürlük anlayışıyla organik bir bütünlük içinde düşünür. Kişiliğin silinmesine yol açan ağır baskıdan zerrece rahatsızlık duymayan kapitalizme özgü aldatıcı özgürlüğü özgürlüğün asıl biçimi saymak, burjuvazinin içi-

ne kadar işlemiş genel bir anlayıştır. Bunun sonucu, tamamen biçimsel ve öznel bir özgürlük anlayışıdır ve Eskiçağ düşünürlerinin yanı sıra, Hegel ve Marx'ın da bize aktardığı somut ve nesnel özgürlük anlayışına ters düşer.

Varoluşçuluk bu konuda da, vardığı sonuçların bir “üçüncü yol” oluşturduğu göz önünde tutulursa, burjuva anlayışının doruk noktasını temsil eder. Emperyalist aşama, hemen her yerde, kapitalizmin, özellikle de kültürel cephelelerine karşı bir mücadeleye yol açmış ve bu yönelim sosyalist perspektifle bir tutulmuştur. Faşizmin kaba demagojisinin de ahlak alanında bir “üçüncü yol”u işaret ettiği ve kapitalizm ile sosyalizmi özdeşleştirdiği görülüyor. Bu demagojinin bir ölçüde boşa çıktığını söyleyebiliriz. Ama faşizme karşı olanların bile, faşizm ile Bolşevizmi birbirine karıştırdığına bakılırsa, onun pek de üstüne çıkamadıkları anlaşılıyor. Bunların bakış açısına göre, faşizm ve Bolşevizm aynı “totaliter” yönelimin farklı cephelelerinden ibarettir ve özgürlüğü de kişiliği de yok saymak ve yok etmek konusunda hemfikirdirler (bu noktada Silone'nin tavrını örnek verebiliriz).

Özgürlük kavramı çerçevesinde felsefeye hâkim olan korutucu kaosun sorumlusu bu tür fikirlerdir. Söz konusu kaosu daha da büyüten şey ise, burjuva “intelligentzia”sının büyük bölümünün anlayış kıtlığıdır; bunlar zamanımızın temel toplumsal sorununun somut bir şekil aldığından, kapitalizmin işine gelen ve ondan kaynaklanan eski demokrasi biçimlerine karşı mücadele veren yeni demokrasi biçimlerinden habersizdirler. Varoluşçuluk bu noktada da, “üçüncü yol”un en gelişmiş biçimini temsil ediyor ve en uç noktaya taşınmış, soyut ve öznel bir özgürlük anlayışından hareket ediyor. Varoluşçuluğun sosyalizmi soyut bir şekilde onaylarken, kapitalizmin iyice göze batan özgürlükten yoksunluğuna karşı çıkması bu anla-

yışın sonucudur. Dolayısıyla varoluşçuluk, ideoloji düzeyinde de günümüz burjuva anlayışının manevi ve ahlaki kaosunu yansıtır.

Nihilizm konusuna gelince, hem bütün bu sorunlarla hem de tarihsel gelişimin insanlara giderek daha çok duyurduğu, toplumsal ve bireysel yaşamlarının temelindeki eğitiliğin bilincine varmalarıyla çok yakından bağlantılıdır. Nihilizmin doğmasına yol açan şey, somut ve gerçek bir perspektife oturtulamayan bu bilincine varıştır. Emperyalist aşamada büyük bir patlama yaşayan mitsel perspektiflerin bugün de nihilizmle bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz. En yüksek noktasına faşizmin sahte dünya görüşünde ulaşan bu eğilimleri, Nietzsche’de, ama özellikle Spengler ve Klages’te teşhis edebiliriz.

İdeoloji düzeyinde ise, mitleri ortaya çıkaran toplumsal ihtiyaç, düşünürlerin felsefede yaşamaya devam eden ilahiyat kalıntılarından tamamen kurtulmayı başaramamalarıyla açıklanmalıdır. İlahiyat kökenli bu tasvirlerin korunması, insan kişiliğinin toplumsal temellerindeki eğitiliktan kaynaklanan sonuçların bir ideoloji çerçevesinde ortaya çıkmasını engelleyen, çoğu kez bilinçsiz bir çabayla sağlanır. Dostoyevski kahramanlarından biri bu duyguyu başarılı bir şekilde yansıtarak sorunu şöyle formüle eder: “Eğer Tanrı yoksa benim yüzbaşılığımın ne kıymeti kalır?”

Varoluşçuluk da, bu ilahiyat kökenli kalıntıları aşmayı başaramadı. Heidegger ve Sartre’ın tanrıtanımazlıkları da, Kierkegaard’dan kaynaklanan Nietzsche’ci tanrıtanımazlık kadar dinî özellikler taşır. Bu şekilde ortaya çıkan dinsel çizgi ile modern mitler arasında tehlikeli bir yakınlık vardır. Dolayısıyla, varoluşçuluğa da, bütün modern burjuva ideolojilerinde gördüğümüz kendiliğinden nihilizmin mührü vurulmuştur. Birazdan göreceğimiz gibi varoluşçuluk –özellikle en

yeni tanımlarında bunu teşhis edebiliriz– bu uçurumu ancak açık bir seçmecilikle aşabilmiştir.

Burada yapmaya çalıştığımız şey, önümüzdeki sorunların bir dökümünü çıkarmaktan ibarettir. Bu yapıtın önümüze konan bütün sorulara kuşatıcı bir cevap verdiğini kesinlikle düşünmüyoruz. Bu kitaptaki incelemeler polemik denemelerden başka bir şey değildir ve burada ele aldığımız sorunlar da ne tarihsel ne de sistematik bir açıdan ortaya konmuştur. Bu sebeptendir ki, bu kitabı yayımlarken iddialı olmaktan kaçındık. Bu yapıt yeni demokrasi uğruna mücadele ederken doğdu ve bu mücadele bu kitabı sonuna kadar, istediğimiz gibi yazabilme-miz için gereken rahatlığı bize tanımadı. Dolayısıyla onu bir deneme olarak, en önemli sorunları tanımlamaya ve çözüm yollarını göstermeye yönelen bir girişim olarak düşünmek gerekiyor.

Matrahaza (Macaristan)

Temmuz 1947

BURJUVA FELSEFESİNİN BUNALIMI

Biz Marksistler, burjuva felsefesinin bunalımını teşhis eden yegâne kişiler değiliz. Bunalım kavramına burjuva felsefesinin kendi içinde de sık sık başvuruldu. Sözelimi Rickert'in felsefi çizgisini ortaya çıkarmak isteyen yeni-Hegelci Siegfried Marck, onun bunalımdan önceki dönemin temsilcisi olduğunu öne sürer. Gerçekten de, son zamanların burjuva felsefesinin gelişim çizgisini dikkatli bir şekilde incelemek istersek, bu felsefenin temellerinin bile zaman zaman irdelendiğine şahit oluruz. Ve söz konusu gelişim çizgisinin başlangıç noktasında Nietzsche'nin programının, yani değerler tablosunu yeniden çizme çabasının bulunması tesadüf değildir. Düşüncenin herhangi bir alanında ciddi bir bunalımın patlak vermediği bir yıl neredeyse yok gibidir.

Ancak, bunalımın en ciddi işareti, gelişim çizgisinin, biraz da abartarak, faşist dünya görüşü denen noktaya varmasıdır. Ne var ki, burjuva felsefesinin bu dünya görüşüne karşı gösterdiği direncin "sıfır" düzeyinde kaldığı da bir gerçektir. Faşizm tarafından ele geçirilmiş pek çok felsefi akım (sözgelimi Nietzsche'nin felsefesi) antifaşist burjuva çevrelerin geniş bir kesiminde hâlâ büyük bir rağbet görmeye devam ediyor.

Bunalımın gerçekliği tartışma götürmez. Bunalımın tasviri ve eleştirel bir gözle incelenmesi, tarihsel düzeyde oldu-

ğu kadar, tamamen felsefi bir açıdan da çok yönlü bir çabayı gerektiriyor. Her şeyden önce şu soruyla karşı karşıyayız: Emperyalist dönemin felsefesinde özellikle yeni olan ne var? Bu felsefe gerçekten esaslı bir yenilik getiriyor mu? Getiriyorsa bu yenilik neye dayanıyor?

Bu tür soruları incelerken temkinli olmak esastır. Rus Komünist Partisi programıyla ilgili tartışmada, kapitalizmin genel gelişim çizgisini kenara bırakarak emperyalizmin iktisadi yapısını ve iç yasalarını incelemeyi öneren akıma Lenin karşı çıkmıştı. Bu yönetsel ilkenin ideoloji ve felsefeye de pekâlâ uygulanabileceğini düşünüyoruz. Emperyalizmin felsefesi ancak kapitalist toplumun temel yasaları bilinirse anlaşılabilir ve eleştirilebilir, çünkü iktisadi yapının felsefeyi de etkileyeceği açıktır.

Pek de derinlerde olmayan birtakım belirtiler bunalımın varlığına işaret ediyor. Bu durum modern felsefenin kendi kaynaklarını hiç bıkmaksızın geçmişte aramasından da anlaşılıyor. Sözelimi Kant'ın etkisini, Houston Stewart Chamberlain'a ve onun üzerinden de Rosenberg'e kadar uzatmak mümkündür. Sartre, Descartes'a kadar geri dönerken, Alman akıldışıçılığı modern felsefedeki sapmayı Descartes'tan başlatır. Bu örnekleri daha da çoğaltabiliriz. Her seferinde farklı eski kaynakların düzensiz, ama hep yinelenerek aranışından da anlıyoruz ki, tarihsel düzeyde karşımıza çıkan şey bunalımın işaretleridir. Bu bunalım derin bir rahatsızlığı dile getirmekte: Felsefe yolunu kaybetmiş gözüküyor. Pusulasını nerede ve ne zaman şaşırması olabilir? Doğru yolu bulmak için nereye kadar uzanmak gerekiyor?

1

FETİŞ OLMUŞ DÜŞÜNCE VE GERÇEKLİK

Emperyalist dönem felsefesinde yeni olan bir şey var mı? Bir bütün olarak ele alındığında bu felsefe emperyalizmin, yani kapitalizmin çelişkilerle dolu en yüksek aşamasının düşünce düzeyindeki yansımasıdır. Burjuva felsefesinin gelişme çizgisini, biçimini ve içeriğini belirleyen kapitalist topluma özgü çelişkiler, emperyalist aşamada en uç noktasına varan nesnel bir biçim kazanırlar. Ancak, burjuvazi açısından kendi düşüncesinin bu temelden çelişkili özelliğini kabul etmemek hayati bir öneme sahiptir. Başka bir deyişle, söz konusu çelişkiler ne kadar derin ve uzlaşmaz olursa, burjuva felsefi düşüncesi ile toplumsal gerçekliğin gelişimi arasındaki kopuş da –felsefenin bunalıma düşmesinin sebebi de budur– o kadar belirgin hale gelir. Ancak sorun burjuva felsefesi ile emperyalizmin toplumsal gerçeği arasındaki bir çelişkiden ibaret değildir; buna eklenen bir başka çelişki ise söz konusu toplumsal gerçekliğin fiili gelişimi ile gözle görülebilen yüzeyi arasındaki çelişkidir. İyi niyetli de olsalar, bazı düşünürlerin, yalnızca bu gözle görülür yüzeyi incelemekle yetindikleri için, bize toplumsal gerçekliğin tamamen çarpıtılmış bir sunumunu vermelerinin altında bu çelişki yatar.

Söz konusu çelişkinin burjuva düşüncesi açısından kalıcı bir sorun olması doğaldır. Kapitalist toplumda fetişizm bütün ideolojik dışavurumlara sızmıştır. Kabaca şöyle de diyebiliriz: Pek çok durumda nesnelere [eşyalar] aracılığıyla kurulan insan ilişkileri, toplumsal gerçekliğin yüzeydeki aldatıcılığına kapılanlara eşyadan farksız görünürler; bu durumda insanlar arasındaki ilişkiler de bir eşya, bir fetiş görünümüne bürünecektir. Bu yabancılaşmanın en açık örneği, kapitalist üretimin

temel unsuru olan metada gözlenebilir. Meta, üretimi açısından da dolaşımı açısından da somut insan ilişkilerinin (kapitalist-işçi, satıcı-alıcı) aracısı durumundadır ve ortada çok somut ve çok kesin toplumsal ve ekonomik koşullar ve ona bağlı insan ilişkileri bulunmalıdır ki insan emeğinin ürünü meta haline gelebilsin. Oysa kapitalist toplum söz konusu insan ilişkilerini maskeler ve bunları nüfuz edilemez hale getirir; özellikle de, insan emeğinin ürünü olan metanın insanlar arasındaki belli ilişkilerin sonucunda ortaya çıktığını gizler. Bu yüzden, ürünün metaya özgü nitelikleri (örneğin fiyatı) üründen koparak, elmanın kokusu ya da gülün rengi gibi nesnel bir özellik kazanır. Aynı yabancılaşma süreci para, sermaye ve kapitalist ekonominin bütün kategorileri için de geçerlidir: İnsan ilişkileri şeylere benzemeye başlar, eşyanın nesnel özelliklerini kazanır. Söz konusu kategorilerden herhangi biri fiili somut üretimden ne kadar uzaklaşırsa, fetişin içi de o kadar boş, insani içerikten o kadar yoksun hale gelir. Bu durumda burjuva düşüncesi açısından da, kendi fetiş etkisinin giderek daha da derinleşmesinde şaşılacak bir şey yoktur. Emperyalist aşamadaki kapitalist gelişimin genel fetişizmi derinleştirmesinin sebebi, finansal sermaye egemenliğinin etkisiyle, bütün insan ilişkilerindeki şeyleşmeyi ortaya çıkarmamızı sağlayacak olguların ortalama insan düşüncesi için giderek daha az anlaşılır hale gelmesidir.

Felsefe açısından, fetişizme doğru bu kaymanın düşünce üzerinde diyalektik karşıtı bir etki yarattığını bilmek önemli. Giderek toplum burjuva düşüncesine, olduğu gibi, yani insan ilişkilerinin kesintisiz ve her an değişen yeniden üretimi olarak değil; ölü bir nesnelere yığını ve eşyalar arasındaki ilişkiler olarak görünmeye başlar. Böylesi bir zihinsel ortam, diyalektik düşünceye hiç de yatkın değildir. Emperyalist aşamaya özgü